

RADOSŁAW LIWOCH

<https://orcid.org/0000-0001-8135-318X>

Muzeum Archeologiczne w Krakowie

Zaginiona kolekcja archeologiczna z zamku w Podhorcach

Jednym z ważnych wczesnośredniowiecznych stanowisk archeologicznych na Ukrainie są pozostałości latopisowego Pleśniska (grodzisko i cmentarzyska), które znajdują się w pobliżu zamku w Podhorcach (il. 1). Najwcześniejsze odnotowane w literaturze amatorskie wykopaliska przeprowadził tam na początku XIX w. (1810 lub 1811 r.) ks. Barlaam Kampaniewicz, po nim poszukiwania prowadzili: w 1816 r. (?) gubernator Galicji i Lodomerii Franz Seraph von Hauer, w 1833 r. Adam Tytus Działyński, w 1857 r. August Bielowski, w 1874 r. Bolesław Henryk Szaniawski, w latach 1881-1883 Teodor Ziemięcki, a w latach 1905 i 1907 Karol Hadaczek¹. Ziemięcki² odnotował, iż doraźnym poszukiwaniem zabytków zajmował się miejscowy burgrabia Antoni Kryczyński.

W podhoreckim *palazzo in fortezza* przechowywane były rozmaite i bogate kolekcje o charakterze historycznym i artystycznym: obrazy z wyróżniającą się grupą *sobiescianów*, militaria i przedmioty związane z wojną, meble, szkło i porcelana, książki oraz archiwalia³, z których przed niemal 20 laty kompetentnego opracowania naukowego doczekały się galeria obrazów i wnętrza pałacowe⁴, a ostatnio biblioteka

¹ R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk Teodora Nieczuja-Ziemięckiego w latopisowym Pleśnisku (Podhorce na Ukrainie) / Artefacts from Excavations by Teodor Nieczuja-Ziemięcki in Mediaeval Plisnes'k (Pidgirci in Ukraine)*, Kraków 2018, s. 11.

² T. Ziemięcki, *Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej w r. 1881 dokonanej przez T. Ziemięckiego. (Sieniawa, Tryncza, Grodzisko, Leżajsk, Podhorce)*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 6, 1882, s. 58.

³ A. Hanaka, Leon Rzewuski. *Kustosz kolekcji w Podhorcach*, „Muzealnictwo” T. 48, 2007, s. 70-74.

⁴ J.K. Ostrowski, J.T. Petrus, *Podhorce. Dzieje wnętrz pałacowych i galerii obrazów*, Kraków 2001.

Rzewuskich⁵. O innych wiadomo znacznie mniej. Franciszek Gawełek⁶ wspomina, iż w zamku mieścił się jeszcze zbiór przyrodniczy i że w jednej z sal parteru wisiały „(...) olbrzymia kość i ząb mamuta”, o tym zaś, że w zamku w Podhorcach istniała także kolekcja archeologiczna, która została zgromadzona m.in. w wyniku wspomnianych wykopalisk, świadczy wzmianka Ludwika Dziedzickiego⁷: „Pewna część przedmiotów, znalezionych wśród tych poszukiwań, mieści się w zamku podhoreckim, niektóre w muzeum Ossolińskich, a inne w muzeum krak. Akad. umiejętności. Na lwowskiej wystawie archeologicznej, urządzonej w r. 1885, znajdowały się niektóre z tych przedmiotów (ob. Katalog wystawy N° 2303)”. Niewykluczone, że jakieś zabytki z zamku pokazane były we Lwowie na „Wystawie polsko-ruskiej” w 1885 r., ale najpewniej eksponowano tylko przedmioty z Pleśniska przechowywane w Krakowie. Ziemięcki⁸ pisze bowiem: „Na koniec dział przedhistoryczny obejmował przede wszystkim wykopaliska halickie Dra Szaraniewicza, Pleśniska pod Podhorcami i Kryłosa pana Ziemięckiego, Podola i Pokucia zdobyte przez p. Kirkora, wykopaliska jaskiniowe okolic Krakowa p. Gotfryda Ossowskiego; uzupełniały je niektóre ciekawsze zabytki będące własnością Muzeum Ossolińskich i osób prywatnych, jak pp. Wł. Przybysławskiego, Krzczunowicza, Czołowskiego”, natomiast wydany w 1886 r. katalog tej wystawy spośród zabytków *stricto* archeologicznych pokazuje jedynie dwa nieopisane enkolpiony⁹.

Przypuszczać można, że szczególną uwagę penetrujących okolicę podhoreckiego zamku amatorów starożytności, trudno bowiem nazwać ich – poza Ziemięckim i Hadaczkim – archeologami, przyciągały tzw. wielkie mogiły (zob. il. 2), w których można było się spodziewać ciekawych znalezisk (zob. il. 3-7). Do tej grupy obiektów zaliczały się: wielka mogiła na gruntach włościańskich i mogiły bliźniacze eksplorowane przez Ziemięckiego, mogiła wielka na łączce rozkopana jeszcze przed jego badaniami, kurhan na polu Bazylego Tołoczki i jeszcze jeden rozpoznane przez Szaniawskiego oraz kurhan z pozostałościami komory zrębowej badany w 1940 r. przez Jarosława Pasternaka, ale przekopany wcześniej¹⁰. Zapewne znaczna część materiałów odkrytych w XIX i na początku XX w. trafiła do zbiorów zamkowych, jednak nic o nich nie wiadomo¹¹, Sanguszkowie, właściciele zamku w Podhorcach, nie przejawiali bowiem

⁵ K. Paduch, *Biblioteka rodowa Rzewuskich h. Krzywda w Podhorcach od I połowy XVIII wieku do 1865 roku*, Warszawa 2018. W książce tej krótka historia pałacu w Podhorcach oraz literatura i archiwalia poświęcone zarówno rezydencji, jak i bibliotece pałacowej.

⁶ F. Gawełek, *Podhorce*, Kraków–Warszawa 1914, s. 22, 36.

⁷ L. Dziedzicki, *Pleśnisko*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 8, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1887, s. 250.

⁸ T. Ziemięcki, *Pierwsza polsko-ruska wystawa archeologiczna we Lwowie*, Kraków 1885, s. 19.

⁹ *Wystawa archeologiczna polsko-ruska urządzona we Lwowie w roku 1885*, oprac. W. Dzieduszycki, M. Sokołowski, L. Wierzbicki, Lwów 1886, tabl. XXXIII: 11-12, XXXIV: 11-12.

¹⁰ R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk...*, s. 51. Nie da się niestety ustalić ani pierwotnej liczby dużych kurhanów druzynnych, ani ile ich dotrwało do XIX w.

¹¹ Autor poza przejrzeniem literatury zapoznał się też ze stronami internetowymi związanymi z Sanguszkami, nie przyniosły one jednak żadnych informacji odnośnie do archeologii Podhorec.

zainteresowań archeologicznych¹², nie poświęcili zatem przedmiotom z Pleśniska należytej uwagi. Co prawda Leon Rzewuski, wcześniejszy dziedzic Podhorzec, towarzyszył Działyńskiemu w rozkopywaniu kurhanów¹³, ale nie ma szczegółowej informacji o rezultacie tych działań. Szczęśliwie w Muzeum Archeologicznym w Krakowie zachowały się zabytki z wykopalisk Ziemięckiego, które wymownie pokazują bogactwo wczesnośredniowiecznego grodu, a zwłaszcza ówczesnych elit. Zostały one niedawno opublikowane przez autora¹⁴, który w jednej ze swych starszych prac¹⁵ przedstawił też kilka militariów znanych jedynie z rysunków archiwalnych (il. 8).

Kolekcja archeologiczna – wydaje się, że bardzo istotna dla poznania początków państwowości ruskiej i chrześcijaństwa na współczesnej zachodniej Ukrainie¹⁶ – złożona była najpewniej na nieużywanym piętrze rezydencji, o czym wnosić można ze słów Władysława Kryczyńskiego¹⁷:

W innych natomiast pokojach II. piętra niema nic godnego uwagi. Wszędzie pustki; tu i owdzie tylko widzieć można stare kufry podróżne napelnione rupieciami, stare kafle z pieców i najrozmaitsze nieużyteczne już sprzęty. W każdym razie, dzięki teraźniejszemu właścicielowi Podhorzec, II. piętro dźwiga się stopniowo ze strasznej ruiny (...),

oraz Gawełka¹⁸:

Nie ulega wątpliwości, że drugie piętro było również wspaniale urządzone, jak pierwsze. Mieściła się tu obszerna sala balowa, dzisiaj niestety znacznie zniszczona, zastawiona obecnie starymi krzesłami, ozdobiona namiotami tureckimi. Inne sale wypełnione są różnymi przedmiotami, między innymi i zbiorami przyrodniczymi; znajdują się tu także resztki maszynery i dekoracyi z dawnego teatru zamkowego.

O losach archeologicznego zbioru z zamku w Podhorcach w czasie obu wojen światowych, wojny polsko-bolszewickiej oraz w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej nie ma żadnych wiadomości. Pozostaje zatem przywołać słowa bardzo zasłużonego dla ochrony dziedzictwa kulturowego na zachodniej Ukrainie Borysa Woznyckiego (1926-2012):

Niestety, w Pleśniku kultura ukraińska poniosła bezpowrotne straty. W XIX w. właściciele tych ziem zajmowali się poszukiwaniem starożytności. Odkryte przez nich zabyt-

¹² Można nad tym bolewać, bo nie mniej arystokratyczni XIX-wieczni Tyszkiewiczowie zostawili po sobie publikacje archeologiczne oraz kolekcje, choć prawda, że rozproszone i uszczuplone, zob. A. Szczerba, *Zainteresowania archeologiczne w rodzinie Tyszkiewiczów z linii litewskiej i białoruskiej*, [w:] *Wielkie rody na ziemiach polsko-litewskich w XVI-XX wieku. Wielkie rody. Procesy*, red. N. Kasparek, T. Zych, M. Klempert, Olsztyn–Tarnobrzeg 2017, s. 206-225.

¹³ A. Hanaka, *op. cit.*, s. 74.

¹⁴ R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk...*

¹⁵ R. Liwoch, *Militaria z dziewiętnastowiecznych badań w Podhorcach*, „Acta Militaria Mediaevalia” T. 1, 2005, s. 37-39.

¹⁶ Zob. R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk...*, s. 48-52.

¹⁷ W. Kryczyński, *Zamek w Podhorcach*, Złoczów 1894, s. 89.

¹⁸ F. Gawełek, *op. cit.*, s. 36.

ki ruchome z grodziska i wszystkich mogił trafiły do prywatnego zbioru, którego los jest nieznany. Już w dzisiejszych czasach podczas badań archeologicznych i magnetometrycznych na miejscu kilkuset grobów udało się znaleźć tylko małe fragmenty ceramiki i żużel. O historycznej i kulturowej wartości utraconego sądzić można na podstawie przedmiotów, które w latach 80. XIX w. zdążył odkryć i zachować profesjonalny archeolog Teodor Ziemięcki¹⁹. Przekazane do Muzeum Archeologicznego w Krakowie zostały uratowane dla potomnych²⁰.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie
teczka: Podhorce.

Opracowania:

- Abramowicz A., *Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek*, Warszawa–Łódź 1991.
- Dziedzicki L., *Pleśnisko*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 8, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1887, s. 249-250.
- Gawełek F., *Podhorce*, Kraków–Warszawa 1914.
- Hanaka A., *Leon Rzewuski. Kustosz kolekcji w Podhorcach*, „Muzealnictwo” T. 48, 2007, s. 68-77.
- Kryczyński W., *Zamek w Podhorcach*, Złoczów 1894.
- Liwoch R., *Militaria z dziewiętnastowiecznych badań w Podhorcach*, „Acta Militaria Mediaevalia” T. 1, 2005, s. 37-59.
- Liwoch R., *Zabytki z wykopalisk Teodora Nieczuja-Ziemięckiego w latopisowym Pleśniku (Podhorce na Ukrainie) / Artefacts from Excavations by Teodor Nieczuja-Ziemięcki in Mediaeval Plisnes'k (Pidgirci in Ukraine)*, Kraków 2018.
- Ostrowski J. K., Petrus J. T., *Podhorce. Dzieje wnętrz pałacowych i galerii obrazów*, Kraków 2001.
- Paduch K., *Biblioteka rodowa Rzewuskich h. Krzywda w Podhorcach od I połowy XVIII wieku do 1865 roku*, Warszawa 2018.
- Stęczyński M. B., *Okolice Galicyi*, Lwów 1847 (reprint z dodatkiem: Kraków 1990).
- Szczerba A., *Zainteresowania archeologiczne w rodzinie Tyszkiewiczów z linii litewskiej i białoruskiej*, [w:] *Wielkie rody na ziemiach polsko-litewskich w XVI-XX wieku. Wielkie rody. Procesy*, red. N. Kasperek, T. Zych, M. Klempert, Olsztyn–Tarnobrzeg 2017, s. 206-225.
- Wystawa archeologiczna polsko-ruska urządzona we Lwowie w roku 1885*, oprac. W. Dzieduszycki, M. Sokołowski, L. Wierzbicki, Lwów 1886.

¹⁹ W oryginalnej wypowiedzi padło imię Tadeusz – za Andrzejem Abramowiczem, który pisze też o Tadeuszu Teodorze – jednak sam Ziemięcki używał imienia Teodor (A. Abramowicz, *Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek*, Warszawa–Łódź 1991, s. 65, 86).

²⁰ Б. Возницький, [Słowo wstępne przed konferencją „Олжині читання” w Podhorcach-Pleśniku], „Олжині читання” 2006, вип. 1, s. 1 (tłum. aut.).

Ziemięcki T., *Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej w r. 1881 dokonanej przez T. Ziemięckiego. (Sieniawa, Tryncza, Grodzisko, Leżajsk, Podhorce)*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” T. 6, 1882, tabl. VI-VII.

Ziemięcki T., *Pierwsza polsko-ruska wystawa archeologiczna we Lwowie*, Kraków 1885.

Возницький Б., [Słowo wstępne przed konferencją „Олжині читання” w Podhorcach-Pleśniku], „Олжині читання” вип. 1, 2006, s. 1.

Радослав Лівох, *Втрачена археологічна колекція з Підгірцівського замку*

У статті коротко згадується археологічна колекція з XIX століття, загублена за невідомих обставин у замку Ржевуських та Сангушко у Підгірцях на Україні.

Ключові слова: Підгірці, археологічна колекція, Середньовічний період

Radosław Liwoch, *Lost Archaeological Collection from the Pidhirtsi Castle*

The paper briefly recalls the 19th-century archeological collection from the castle of Rzewuski and Sanguszko in Podhorce (Pidhirtsi), Ukraine, which was lost in unknown circumstances.

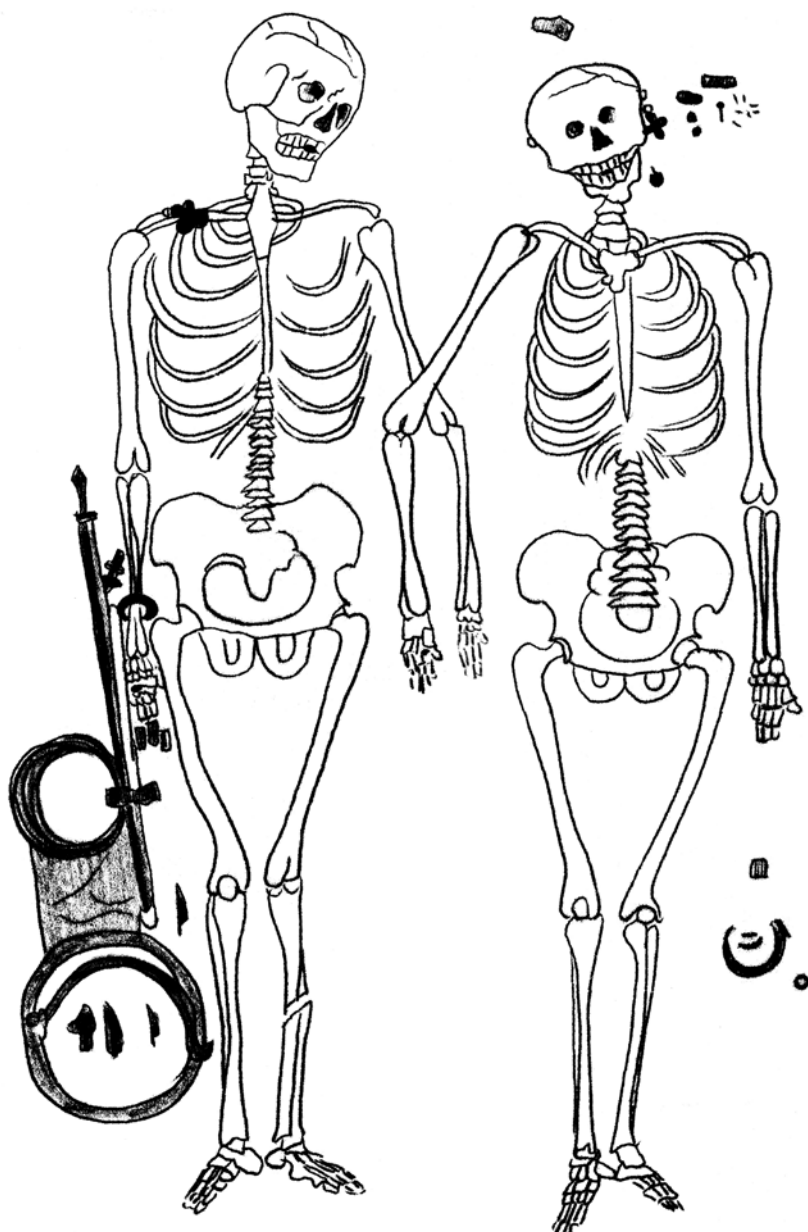
Keywords: Pidhirtsi (Pidhirtsi), Plisnes 'k, archaeological collection, Medieval Period

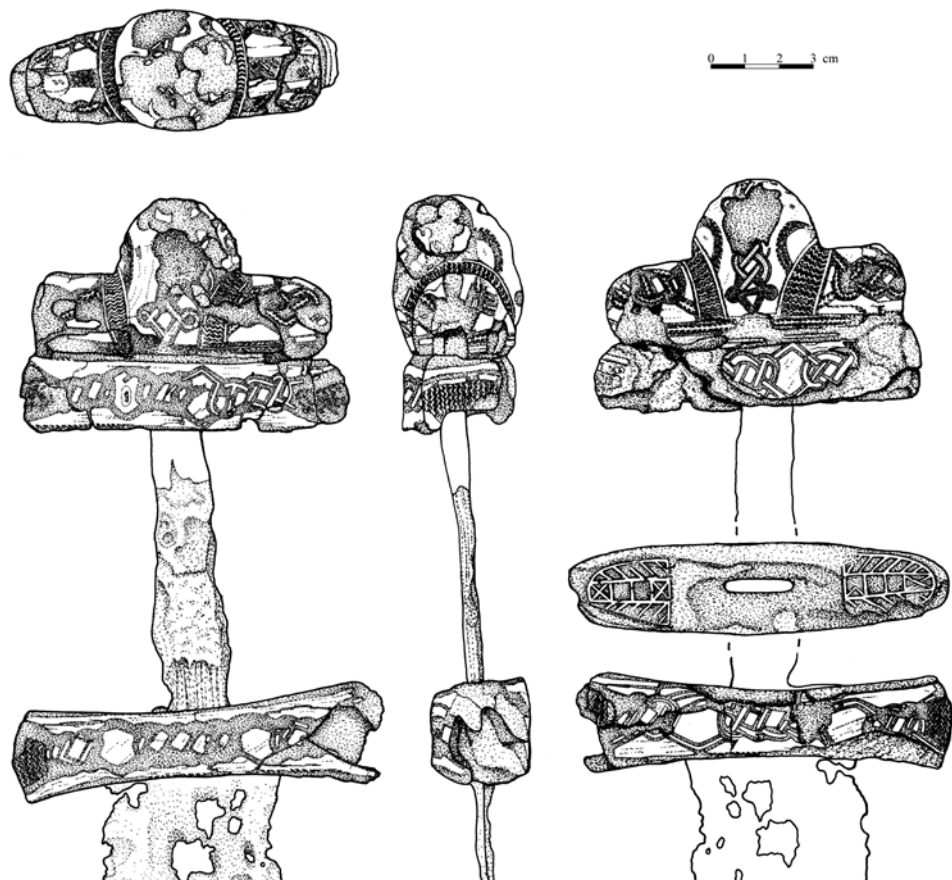
1. Zamek w Podhorcach. Źródło: M.B. Stęczyński, *Okolice Galicyi*, Lwów 1847 (reprint z dodatkiem: Kraków 1990).

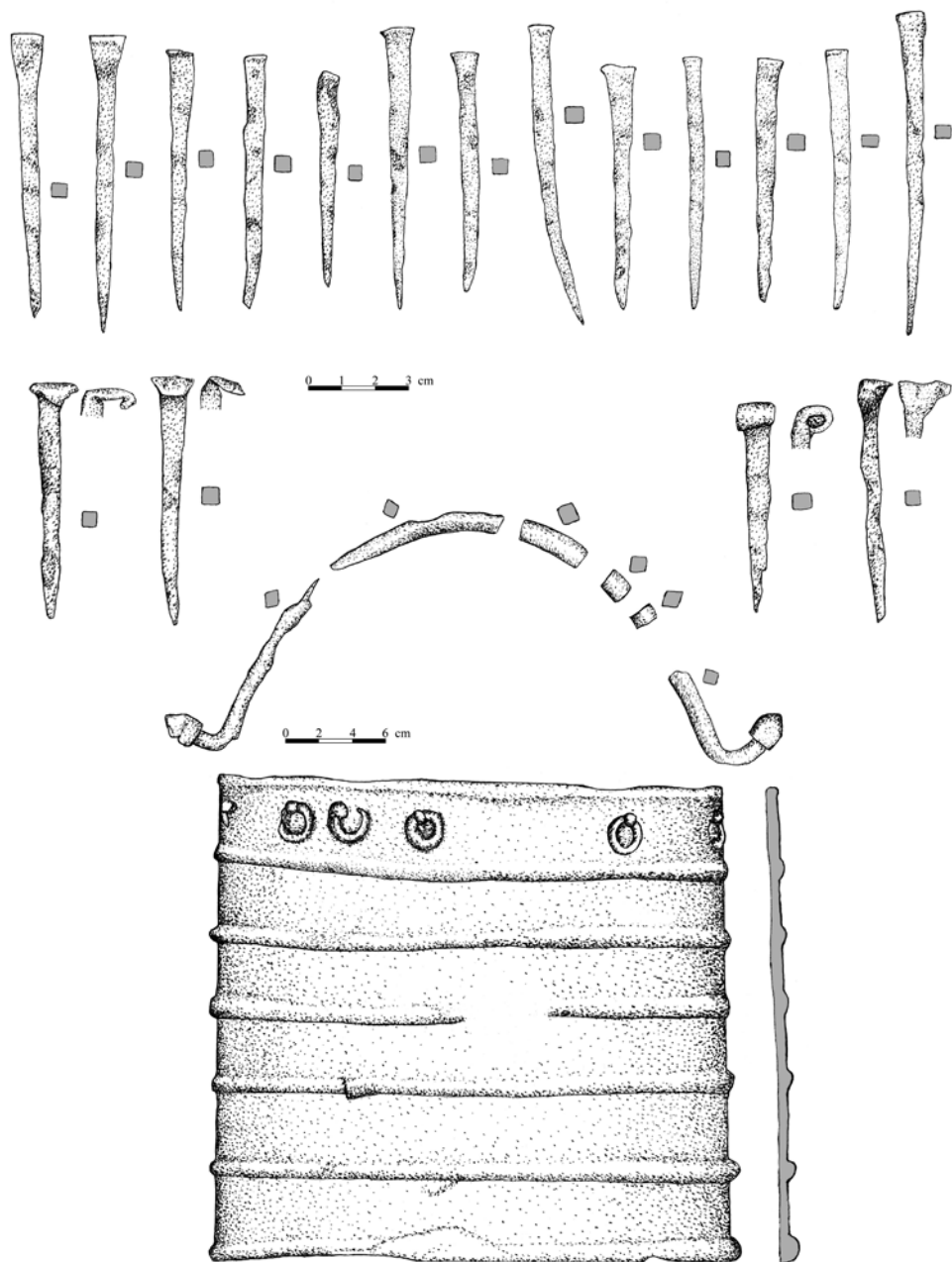
2. Mogiły w Podhorcach. Źródło: M.B. Stęczyński, *op. cit.*

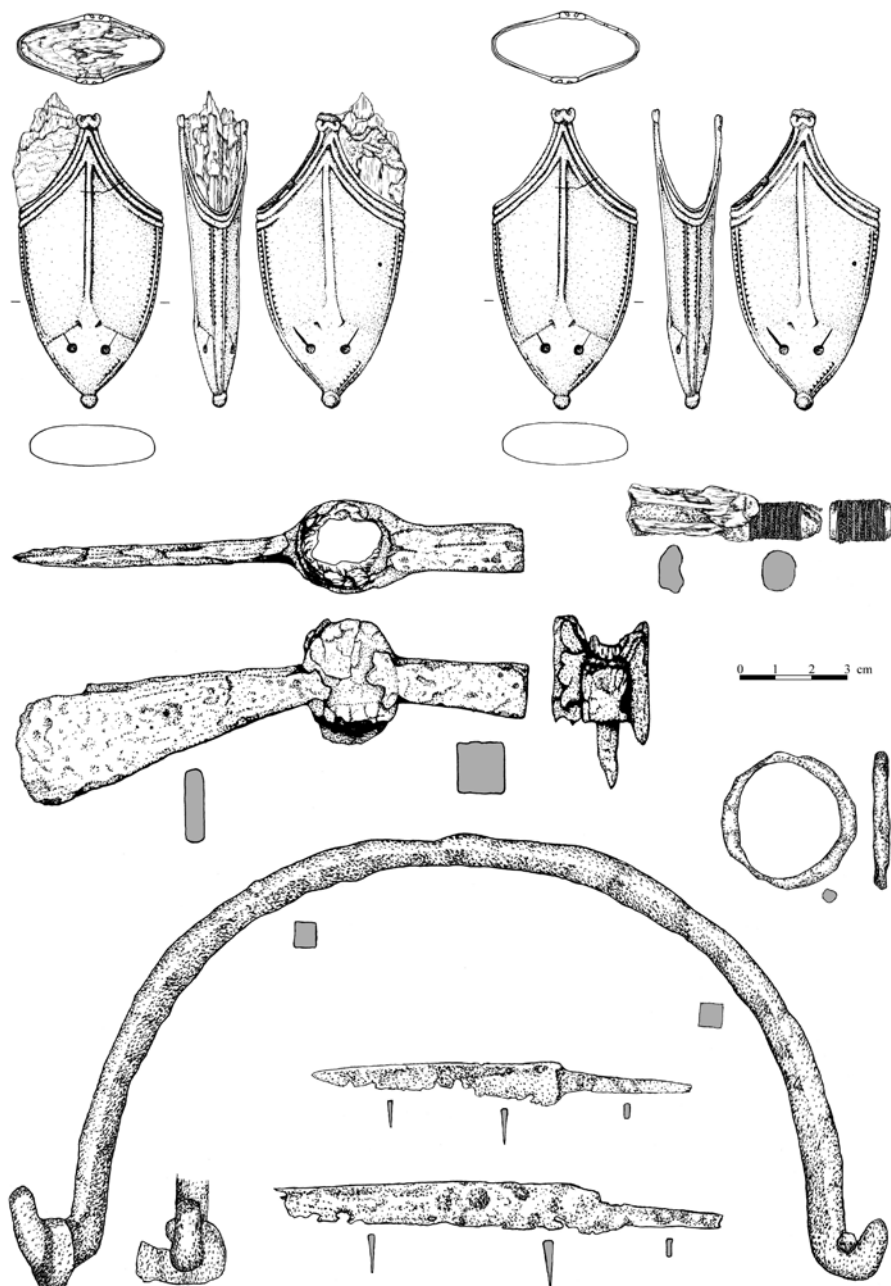
3. Pochówek z wielkiej mogiły bliźniaczej nr 1 w Podhorcach-Pleśniku. Źródło: R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk Teodora Nieczuja-Ziemięckiego w latopisowym Pleśniku (Podhorce na Ukrainie)* / *Artefacts from Excavations by Teodor Nieczuja-Ziemięcki in Mediaeval Plisnes'k (Pidgirci in Ukraine)*, Kraków 2018, s. 134.

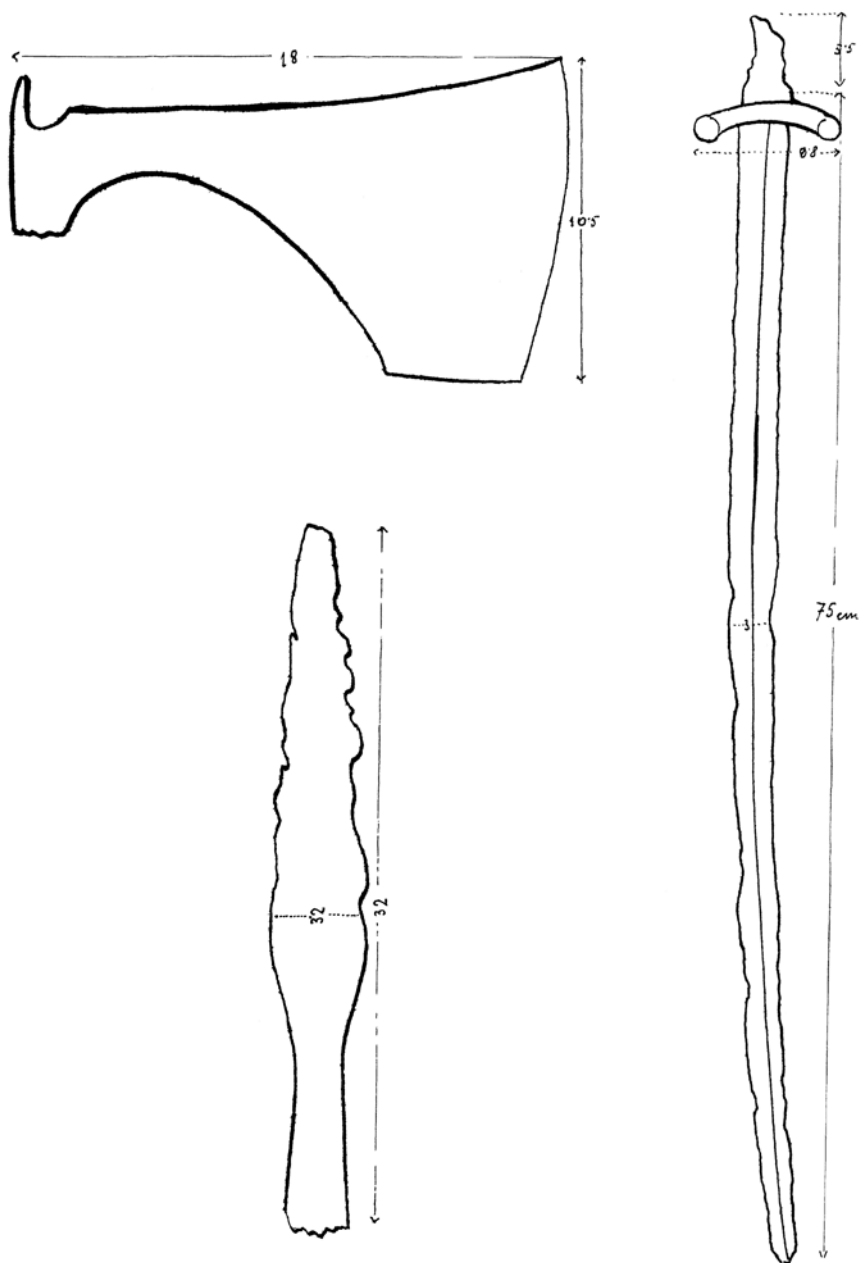
4. Rękojeść miecza z wielkiej mogiły na gruntach włościańskich w Podhorcach-Pleśnisku.
Źródło: R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk...*, s. 130.

5. Zabytki z wielkiej mogiły na gruntach włościańskich w Podhorcach-Pleśniku.
Źródło: R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk...*, s. 132.

6. Zabytki z wielkiej mogiły bliźniaczej nr 1 w Podhorcach-Pleśniku.
 Źródło: R. Liwoch, *Zabytki z wykopalisk...*, s. 136.

8. XIX-wieczne znaleziska wczesnośredniowiecznych militariów z Podhorzec.
Źródło: Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie, teczka: Podhorzec.